

אנציקלופדיה תלמודית כרך ג, בל תוסיף [עמוד שכו טור 1] **בל תוסיף.** איסור להוסיף על מצות התורה.

האיסור. אסור להוסיף על דברי התורה, שנאמר: את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו¹. הלאו נמנה במנין המצוות². עבר והוסיף, חייב מלקות, כדין העובר על כל לאו³. ויש מהראשונים שאינו מחייב מלקות בלאו זה⁴.

המוסיף על המצוה באופן שעובר⁵, אלא שלא נתכוין בהוספה לשם מצוה, נחלקו בדבר: יש סוברים שהדבר תלוי במחלוקת אם לצאת ידי חובת המצוה צריכים כוונה, שלהסוברים מצות-צריכות-כוונה* אף לעבור על בל תוסיף צריכים כוונה, ולהסוברים שמצוות אינן צריכות כוונה, אף על בל תוסיף עובר בלי כוונה⁶, ויש סוברים שהדבר תלוי במחלוקת תנאים: לחכמים כשם שלצאת אין צריך [עמוד שכו טור 2] כוונה, כך לעבור על בל תוסיף אין צריך כוונה, ולרבן גמליאל אף על פי שלצאת אין צריך כוונה, לעבור צריך כוונה⁷. ויש מהפוסקים הסוברים שאפילו אם מצוות צריכות כוונה, עבירת בל תוסיף אינה צריכה כוונה לשם מצוה⁸, אלא אם כן נתכוין בפירוש לשם דבר אחר, כגון לגוי, שאינו עובר⁹.

במה דברים אמורים בזמן של המצוה, אבל שלא בזמנה לדברי הכל אינו עובר על בל תוסיף, אלא אם כן נתכוין לשם מצוה¹⁰.

הוספה על מצוות התורה תיתכן באופנים אלה: הוספה בזמן; הוספה בעשייה; הוספה במין; הוספה באישים; הוספה בלאוין; הוספת מצוה חדשה.

הוספה בזמן מצוה שחובתה בזמן ידוע והוסיף לעשות המצוה אחר הזמן, יש מהאמוראים שסובר שאינו עובר על בל תוסיף¹¹. הלכה שאם הוסיף בכוונה לשם מצוה¹², הרי זה עובר משום בל תוסיף, ולכן הישן בשמיני של חג הסוכות בסוכה ונתכוין לצאת בכך ידי מצות סוכה, לוקה¹³. וכן אם הניח תפילין לשם מצוה בשבתות וימים טובים, עובר משום בל תוסיף¹⁴. בחוץ לארץ שיושבים בשמיני עצרת בסוכה, משום ספיקא דיומא¹⁵, אינם עוברים בכך על בל תוסיף, לפי שלא בזמנה בלי כוונה למצוה אינה תוספת, ומכיון שיושבים בסוכה משום ספק שביעי, הרי אם באמת שמיני הוא, אין מתכוונים למצות סוכה¹⁶. מטעם זה תוקעים בשופר ביום שני של ראש השנה ואוכלים בחו"ל מצה בליל שני של פסח, שכיון שאין עושים כן אלא משום ספק אין כאן משום בל תוסיף¹⁷. והוא הדין כשעושה משום ספק בדין, כגון בחול-המועד* שנחלקו [עמוד שכז טור 1] הפוסקים אם מניחים תפילין¹⁸, ומשום ספק הוא מניח, אין בו משום בל תוסיף¹⁹. וכתבו ראשונים שמכל מקום צריך בשמיני של סוכות לעשות היכר להוכיח שאינו מוסיף על המצוה לעשות סוכה שמונה ימים, כגון שידליק בסוכה את הנר, אם היא

סוכה קטנה שאין מכניסים את הנר לתוכה²⁰, או שיכניס לתוכה כלי האוכל, אם היא סוכה גדולה²¹, וחומר דרבנן בעלמא היא, שלא יראה כעובר על בל תוסיף, שהרי שלא בזמנו אינו עובר אלא בכוונה²². ויש סוברים שמכיון שאין מברכים בספק שביעי ספק שמיני לישב בסוכה²³, ממילא יש היכר שאינו מוסיף, ולכן אסור לדעתם לישן בסוכה בשמיני, שכיון שעל השינה אין מברכים בכל ימות החג²⁴, שוב אין היכר במה שאינו מברך עכשיו ונראה כעובר על בל תוסיף²⁵. ויש שכתבו שלפיכך יש נוהגים שבליל שמיני אין יושבים בסוכה וביום השמיני יושבים²⁶, שהוא כדי לעשות הפסקה בין שביעי לשמיני ולא יהיה נראה כמוסיף על המצוה²⁷. יש מהראשונים שכתב שלפיכך אין בישיבת סוכה בספק שביעי ספק שמיני משום בל תוסיף, לפי שיושבים בתקנת חכמים שתיקנו לעשות ספיקא דיומא, וכל שעושים בתקנת חכמים אין בו משום בל תוסיף, שנאמר²⁸: על פי התורה אשר יורוך²⁹.

מי שהקריב ביום טוב ראשון של חג עולות ראייה*, וחזר ובא ביום שני לעזרה ומביא קרבנות ראייה, ללשון אחד בגמרא הכל מודים שמותר, ואין בו בל תוסיף, וללשון שני נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש, לר' יוחנן אסור להקריב ולריש לקיש מותר³⁰. הלכה כר' יוחנן³¹. ויש מהראשונים שפירשו שביים שני לדברי הכל אין בו משום בל תוסיף, אפילו ללשון שני, ולא נחלקו אלא ביום ראשון, שלר' יוחנן כשכבר בא פעם אחת והביא קרבנו ויצא ידי חובתו, שוב כשמקריב פעם שניה עובר משום כל תוסיף³². בשלמי-חגיגה*, כשהקריב ביום ראשון וחזר והקריב לשם חגיגה ביום שני, עובר בבל תוסיף, [עמוד שכז טור 2] שהתורה אמרה: וחגתם אתו³³, יום אחד ולא יותר³⁴, אלא אם כן הפריש כמה בהמות ביום ראשון לחגיגתו ופירש שבכולם מתכוין לחגיגת יום ראשון, או שהפריש סתם ולא פירש אלא שלא היתה לו שהות להקריבם ביום ראשון, או שלא היו כל כך אוכלים, שהדברים מוכיחים שנתכוין שכולם יהיו לחגיגת יום ראשון, אלא שלא יכול להקריבם, ואז מותר להקריבם ביום שני, שאינם אלא תשלומין לראשון ואין כאן משום בל תוסיף³⁵. ויש חולקים וסוברים שאף בשלמי חגיגה מותר להקריב ביום שני ואין בו משום בל תוסיף, ולא אמרו שאינו מקריב, אלא ביום טוב אחרון, משום נדרים ונדבות שאינם קרבים ביום טוב³⁶, או שלא אמרו שאסור להקריב, אלא שאינו חייב להקריב³⁷.

יש מהראשונים שכתב שאסור לקרוא את המגילה גם בט"ו באדר משום בל תוסיף, שכיון שאילו היה מזדמן לבן כרך לקרוא את המגילה היום לפני בני מוקפות חומה היה קורא, הרי זה בתוך זמן החיוב^{37א}.

הוספה בעשייה. שקיים מצוה שחובתה להיעשות פעם אחת, וחזר ועשה בתוך זמן חובתה עוד פעם או כמה פעמים, כגון כהן שבירך ברכת כהנים וחזר וברך אותו צבור עצמו, או שנטל לולב בחג וחזר ונטל, וכן תקע שופר בראש השנה וחזר ותקע, או שאכל בפסח כמה זיתים מצה, אין כאן משום

בל תוסיף³⁸. וכן בזריקת דמים של קרבנות, אם זרק באותה קרן עצמה שתי פעמים מדם קרבן שטעון מתנה אחת³⁹, אינו עובר⁴⁰. ולפיכך תקנו חכמים לתקוע תקיעות מיושב ולחזור ולתקוע תקיעות מעומד⁴¹, ולא חששו משום בל תוסיף⁴². ויש מהראשונים שכתב שלפיכך אין בל תוסיף במה שתקנו לחזור ולתקוע תקיעות מעומד, לפי שבל תוסיף אינו אלא כשהאדם עושה מדעת עצמו, אבל כשהוא עושה מחמת תקנת חכמים לא שייך בל תוסיף⁴³. [עמוד שכח טור 1] **הוספה במין**. הוספה בחפץ שמקיימים בו את המצוה עוברים עליה משום בל תוסיף (לפי כל אחת מהשיטות להלן), וכן אמרו: מנין שאין מוסיפין לא על הלולב ולא על הציצית, תלמוד לומר: לא תסף עליו⁴⁴.

הוספה במין תיתכן בשני אופנים: הוספה באותו המין של המצוה והוספה במין אחר שלא ממין המצוה.

הוסיף באותו מין, נחלקו ראשונים: יש אומרים שאין בו משום בל תוסיף, כגון שנטל בסוכות כמה הדסים וכמה ערבות בלולב⁴⁵, והוא הדין שני לולבים או שני אתרוגים בבית אחת⁴⁶, ויש אומרים שאם נטל שני לולבים, עובר בבל תוסיף⁴⁷, אם נוטלם כאחד⁴⁸, אלא שלא פסל את המצוה כולה⁴⁹, ויש סוברים שפסל⁵⁰. הוסיף בהדסים לדברי הכל אינו עובר, שנוי מצוה היא, וכל שנעשה לנאותו אין בו משום בל תוסיף⁵¹, ובערבה אם הוסיף נחלקו בדבר אם אינו אלא לנוי ואינו עובר, או שמכיון שכתבו בתורה: ערבי נחל⁵², שמובנו שנים, אם הוסיף עובר⁵³.

הוסיף מין אחר בלולב ואגדו בתוך האגד, לר' יהודה שסובר לולב צריך אגד עובר על בל תוסיף ופסל את המצוה, ו"גרוע ועומד הוא" מתחילתו⁵⁴. ויש מפרשים שכיון שצריך אגד אינו עובר על בל תוסיף, ואין נטילתו אלא כענף של זית או של רימון שאינו עובר, שאין לו לקשור ידיו שלא ליטול באותו יום אלא ארבעה המינים בלבד, וזוהי שאמרו גרוע ועומד הוא, שהוא פסול מתחילתו ואין כאן לא מצוה ולא עבירה של בל תוסיף⁵⁵. לחכמים - וכן הלכה⁵⁶ - שאין צריך אגד הרי זה עומד לחוד וזה עומד לחוד⁵⁷, והראוי למצוה היא המצוה והעודף כמי שאינו⁵⁸. ונחלקו ראשונים: יש אומרים שמטעם [עמוד שכח טור 2] זה של "זה עומד לחוד וזה עומד לחוד" אינו עובר מן התורה בבל תוסיף⁵⁹, ואותה שאמרו: ארבעה מינים שבלולב כשם שאין פוחתים מהם כך אין מוסיפים עליהם⁶⁰, אין איסורו אלא מדרבנן⁶¹, ואינו אסור אלא לכתחילה⁶². ויש אומרים שהוסיף מין אחר עובר על בל תוסיף, בין שתחבו באגד ובין שנטלו מחוץ לאגד, ולא אמרו שכל אחד מהמינים עומד לחוד אלא לענין פסול המצוה, שמטעם זה אינו נפסל ויצא ידי המצוה⁶³, אבל אינו עובר אלא אם כן נטל את המין הנוסף דרך גדילתו, שכשם שאינו יוצא ידי המצוה בארבעה המינים אלא כדרך גדילתם⁶⁴, כך אינו עובר עליהם בבל תוסיף אלא כדרך גדילתם⁶⁵. ויש אומרים שאף המצוה

נפסלה בהוסיף מין אחר, ולא יצא ידי חובתו, ולא אמרו שזה עומד לחוד וזה עומד לחוד אלא לענין זקן-ממרא*, שאינו נהרג אם הורה לעשות כך, שכיון שאין צריך אגד וכל אחד מהם עומד בפני עצמו, התוספת כמי שאינה לענין זה⁶⁶. ויש אומרים שאם הוסיף פסל, ואף הזקן ממרא נהרג על תוספת זו, ולא אמרו שכל אחד מהם עומד לחוד אלא לענין הלשון, שמטעם זה אינו בכלל אותו הלשון שאמרו לענין חיוב זקן ממרא⁶⁷.

אגד את הלולב במין אחר, לר' יהודה שלולב צריך אגד הרי זה מין חמישי ועובר משום בל תוסיף, ולחכמים שאין צריך אגד אינו עובר⁶⁸. ואפילו להסוברים שבתוספת מין אחר עובר אפילו לחכמים⁶⁹, הרי זה כשנטלו דרך גדילתו דוקא⁷⁰, ואיגוד זה הרי הוא שלא כדרך גדילתו, אלא שלר' יהודה כיון שלולב צריך אגד, הרי גם האיגוד של מצוה הוא שלא כדרך גדילתו, ולכן אף לענין בל תוסיף נקרא מין חמישי ועובר⁷¹. [עמוד שכט טור 1] הוסיף בתפילין, שהניח שני זוגות תפילין בבית אחת, עובר בבל תוסיף⁷². עשה ארבעה בתים בתפילין והוסיף עליהם עוד בית אחד הרי זה עומד לחוד וזה עומד לחוד⁷³, כשאותו הבית שהוסיף אינו מחובר להבתים העקריים⁷⁴. ונחלקו בדבר: יש אומרים שמטעם זה אינו עובר על בל תוסיף, ומטעם זה אף בהניח שני זוגות תפילין אינו עובר מן התורה, שהרי כל זוג מהם עומד בפני עצמו, ולא אמרו שעובר בשני זוגות תפילין אלא מדרבנן⁷⁵, ויש אומרים שאף בהוסיף בית חמישי עובר מן התורה בבל תוסיף, אלא שלא פסל את הבתים הכשרים, ואין אומרים בו כל המוסיף גורע מטעם זה שכל אחד מהם עומד בפני עצמו, והוא הדין במניח שני זוגות שאינו גורע את הזוג הכשר ויצא ידי המצוה, אבל בבל תוסיף עובר מן התורה⁷⁶. ויש אומרים שלא אמרו שכל אחד מהם עומד בפני עצמו אלא כשכתב פרשה אחרת בהבית החמישי שהוסיף, שכיון שאינה שייכת כלל לתפילין אינו עובר, אבל בשני זוגות כשרים של תפילין עובר⁷⁷, והוא הדין כשכתב פרשה אחת מארבע הפרשיות של תפילין בהבית החמישי, שעובר, אלא שהתפילין לא נפסלו בכך⁷⁸. עשה חמשה בתים מחוברים יחד, הרי זה גרוע ועומד ופסול^{78א}.

טלית של ארבע כנפות שהטיל בה ארבע ציציות, ואחר כך הטיל בה עוד ארבע ציציות אחרות, אם נתכוין לבטל את הראשונות בלבד ולא לשם תוספת, אינו עובר בבל תוסיף, אבל אם נתכוין להוסיף עבר בבל תוסיף⁷⁹, ואף על פי שבבל תוסיף עובר אף בלא כוונה⁸⁰, כשנתכוין לבטל עדיף יותר ואינו עובר⁸¹. ונחלקו ראשונים: יש אומרים שאם נתכוין להוסיף פוסל את הציצית⁸², ויש אומרים שכיון שהראשונות היו קשורות כתיקונן והאחרונות שהוסיף קשר לחוד, הרי כל אחת מהן עומדת לחוד, [עמוד שכט טור 2] לכן אינן נפסלות בכך⁸³. הוסיף בארבעת החוטים של ציצית אחת חוט חמישי, להסוברים קשר העליון של ציצית בבגד, המחבר את החוטים אל הטלית, אינו מן התורה⁸⁴, הרי החוטים העקריים עומדים לחוד והחוט החמישי עומד לחוד ואינו מחובר עמהם, והראוי למצוה היא המצוה והעודף כמי שאינו⁸⁵.

להסוברים שקשר העליון מן התורה, עובר בבל תוסיף, וגרוע ועומד הוא, ומתחילת עשייתו הוא בפסול⁸⁶. ונחלקו ראשונים: יש אומרים שכשהוסיף אפילו מאותו המין, כגון חוט של צמר בציצית של צמר או חוט של פשתן בציצית של פשתן, עובר על בל תוסיף⁸⁷, ויש אומרים שדוקא כשהוסיף מין אחר, כגון חוט של קנבוס מצמר גפן וכיוצא, הוא שעובר, אבל בהוסיף מאותו המין הראוי להיות בציצית, אינו עובר⁸⁸.

כהן המוסיף ברכה אחת בברכת כהנים, עובר משום בל תוסיף, וכך אמרו: מנין שאם פתח לברך ברכת כהנים שלא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר: ה' אלהי אבותיכם יסף עליכם⁸⁹, תלמוד לומר: דבר⁹⁰, אפילו דבר לא תוסיף עליו⁹¹. ואפילו להסובר שאחר זמן המצוה אין איסור בל תוסיף⁹², כאן עובר שזה נקרא בתוך הזמן, שמכיון שאילו נזדמן להכהן צבור אחר שלא התפללו ולא שמעו ברכת כהנים מברך עוד פעם, כל היום זמנו⁹³. מטעם זה אפילו אם לא נתכוין הכהן בתוספתו לשם מצות ברכת כהנים, ושלא בזמנו הרי לדברי הכל צריך כוונה לעבור על בל תוסיף⁹⁴, מכל מקום עבר הכהן, שהרי זה נקרא בתוך זמנו⁹⁵.

קרבת שדמם נזרק על גבי המזבח במתנה אחת, וזרקם בארבע מתנות, עובר בבל תוסיף⁹⁶. על הניתנים במתנה אחת שנתערבו במתן ארבע, ע"ע בל תגרע וע' עשה דוחה לא תעשה.

הוספה באישים. אשה שפטורה ממצות עשה [עמוד של טור 1] שהזמן גרמא⁹⁷, לדעת התנאים הסוברים שאסורות לקיים אותן המצוות⁹⁸, יש מהראשונים שמפרשים שהרי זה מפני שעוברות על בל תוסיף⁹⁹. ומכל מקום אף לדעה זו מותרת אשה לישוב בסוכה עם בניה הקטנים, שכיון שיושבת בשביל בניה אין זו הוספה¹⁰⁰, או שאשה שאינה חייבת במצוה זו הרי אצלה תמיד כמצוה שלא בזמנה שאין עוברת בלי כוונה לשם מצוה¹⁰¹, וכיון שאינה מתכוונת לשם מצוה אינה עוברת¹⁰². ויש מפרשים שלא משום בל תוסיף אותם התנאים אוסרים, אלא מטעמים אחרים¹⁰³.

הוספה בלאוין בית דין שגזרו לאסור דבר המותר ואמרו שהוא אסור מן התורה, עוברים בבל תוסיף, כיצד, הרי כתוב בתורה: לא תבשל גדי בחלב אמו¹⁰⁴, ולמדו מפי השמועה שהכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב, בין בשר בהמה בין בשר חיה - להסוברים שאף בשר חיה אסור מן התורה¹⁰⁵ - אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה¹⁰⁶, אם יבוא בית דין ויאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה, הרי זה מוסיף, אבל אם אמר בשר העוף מותר מן התורה, ואנו נאסור אותו משום גזרה, שלא יבוא מן הדבר חובה ויאמרו כשם שהעוף מותר מפני שלא נתפרש בתורה כך החיה מותרת שהרי לא נתפרשה¹⁰⁷, ויבא אחר לומר אף בשר בהמה מותר חוץ מן העז, ויבא אחר לומר אף בשר העז מותר בחלב פרה או הכבשה, שלא

נאמר אלא אמו שהיא מינו, ויבא אחר לומר אף בחלב העז שאינה אמו מותר שלא נאמר אלא אמו, לפיכך נאסור כל בשר בחלב אפילו בשר עוף, אין זה מוסיף, אלא עושה סייג לתורה, וכן כל כיוצא בזה¹⁰⁸. ויש חולקים וסוברים שאין איסור בל תוסיף אלא במצות עשה, כגון לולב ותפילין וציצית¹⁰⁹, אבל דבר שאסרו חכמים לסייג, אפילו [עמוד של טור 2] שקבעוהו לדורות ועשאוהו כשל תורה וסמכוהו על המקרא, אין בו משום בל תוסיף, כמו שמצינו בכמה מקומות שאמרו שדבר זה מדרבנן והמקרא אסמכתא בעלמא¹¹⁰.

הוספת מצוה חדשה. יחיד שבדא לעשות מצוה חדשה, כגון ירבעם שעשה חג בחודש שבדא מלבדו, עובר בבל תוסיף, ואפילו נביא אסור לו להוסיף, וכן אמרו: ארבעים ושמונה¹¹¹ נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת¹¹², ובירושלמי אמרו: שמונים וחמישה זקנים ומהם שלשים וכמה¹¹³ נביאים היו מצטערים על הדבר, אמרו: כתוב אלה המצות אשר צוה ה' את משה¹¹⁴, אלו המצות שנצטוונו מפי משה, כך אמר לנו משה, ואין נביא אחר עתיד לחדש לכם דבר, ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר, לא זזו משם עד שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתורה¹¹⁵, ומכיון שאסור להוסיף על פי נביא הרי זה בכלל בל תוסיף, אלא שמוסיף על פי נביא למדנו מכתוב מיוחד של אלה המצות¹¹⁶. ויש שכתבו שלפיכך נאמרו שני פסוקים בתורה על איסור **בל תוסיף**: ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים וגו' לא תוסיפו על הדבר וגו'¹¹⁷, והוא ציווי שלא להוסיף על תרי"ג מצוות, והפסוק השני: את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם וגו' לא תסף עליו¹¹⁸, היינו שלא להוסיף באותה מצוה עצמה¹¹⁹.

1. דברים יג א.
2. סהמ"צ ל"ת שיג; סמ"ג לאוין שסד; החינוך מצוה תנד.
3. החינוך שם. ועי' ערובין צו א: הישן בשמיני ילקה.
4. עי' רמב"ם סנהדרין פי"ט שלא הזכירו במנין הלאוין שלוקים עליהם. ועי' מנ"ח שם שילקה שאמרו בערובין שם להרמב"ם ר"ל מכת מרדות מדרבנן.
5. עי' להלן.
6. לשון א' בערובין צה סוע"ב ורש"י שם ולשון ג' שם צו א; רבא בר"ה כח ב שסובר בין במצוות ובין בבל תוסיף שא"צ כוונה. וכ"מ במלחמות להרמב"ן ר"ה פ"ג שזה תלוי בזה, וכ"כ רבנו ירוחם נתיב יג ח"ג והמג"א סי' תרנא ס"ק כז.
7. לשון ב' בערובין שם. [טור 2]
8. ט"ז או"ח סי' תרנא ס"ק יז, אע"פ שבשו"ע סי' ס הלכה שמצוות צריכות כוונה, וכ"כ באליהו רבה שם ס"ק לח והוכיח כן מהרא"ש שפוסק צריכות כוונה ובלעבור א"צ כוונה.
9. אליהו רבה שם, ע"פ הרא"ש סוכה פ"ג.

10. רבא בר"ה שם, ועי' ערובין צו א שהלשון הג' שתלו במחלוקת תנאים שלא בזמנו נדחה. ועי' להלן: הוספה בזמן.
11. רבה או רבא (עי' בראשונים חילופי גירסאות בזה) בר"ה כח ב: שאני אומר כו'.
12. עי' לעיל: האיסור.
13. מסקנת רבא בערובין שם ור"ה שם.
14. שו"ת הרשב"א ח"א סי' סא; מג"א סי' לא ס"ק א.
15. ע"ע יום טוב שני של גלויות.
16. רש"י ערובין שם.
17. שלטי הגבורים ר"ה פ"ד בשם ריא"ז.
18. [טור 1] ע"ע חול המועד.
19. סמ"ק סי' קנג; מג"א סי' לא ס"ק ב.
20. ע"ע סוכה.
21. סוכה מח א לפי רש"י שם.
22. בעל המאור שם. ועי' ברא"ש שם שההיכר הוא ליום השמיני בארץ ישראל וליום התשיעי בחו"ל כשצריך לישוב בסוכה.
23. ע"ע שמיני עצרת.
24. ע"ע סוכה.
25. מרדכי סוכה סוף פ"ד סי' תשעב בשם ראב"ה, ודקדק מלשון הגמ' בערובין "הישן בשמיני ילקה", משמע שרק אינו לוקה, אבל איסור יש.
26. עי' טור או"ח סי' תרסח.
27. ב"ח שם.
28. דברים יז יא.
29. רשב"א ר"ה טז א. ועי' טורי אבן שם שחולק עליו שהרי אין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה.
30. חגיגה ז א, ועי' מאירי שם וח ב שהדיון בראיה הוא ג"כ משום בל תוסיף. וע"ע ראיה.
31. רמב"ם חגיגה פ"ב ה"ו.
32. תוס' שם ד"ה ר' יוחנן.
33. [טור 2] ויקרא כג מא.
34. רש"י חגיגה ח ב ד"ה חוזר ועי"ש בתוס'.
35. חגיגה שם ורש"י ותוס'.
36. פי' ר"ח שם; תוס' שם בשמו.
37. מאירי שם, ועי"ש שמדמה חגיגה לראיה שאין בהם בל תוסיף בשאר הימים.
- 37א. מרדכי מגילה ריש פ"א. ועי' להלן: הוספה במין, בענין ברכת כהנים. וע"ע פורים וע' קריאת המגילה.
38. תוס' ר"ה טז ב ד"ה ותוקעים ושם כח ב ד"ה ומנא.
39. ע"ע זריקה.
40. שם. ועי' להלן: הוספה במין, כשזרק על קרן אחרת עוד פעם.

41. ע"ע תקיעת שופר.
42. תוס' שם.
43. רשב"א ר"ה טז א, ועי' טורי אבן שם שהשיגו. ועי' מנ"ח מצוה תנד שהרשב"א מודה להתוס' שבאותו יום אין בל תוסיף אפילו כשהאדם עושה עוד פעם מעצמו, אלא שלדעתו אפילו באופן ששייך בל תוסיף אינו עובר כשעושה בתקנת חכמים. ועי' לעיל מתוס' חגיגה ז א שלר' יוחנן בלשון אחד יש בל תוסיף כשמביא קרבנות ראייה ב' פעמים באותו יום, ובמהר"ץ חיות שם תמה והשאיר בצע"ג.
- [טור 1] 44. ספרי ראה פסקא פב.
45. תוס' ר"ה כח ב ד"ה ומנא; ראב"ד בהשגות לולב פ"ז ה"ז, ועי"ש במ"מ לדעתו; טור או"ח סי' תרנא.
46. כפות תמרים ר"ה שם בד' התוס', ועי' ראב"ד בהשגות שם.
47. רמב"ם לולב פ"ז, ועי"ש במ"מ; שו"ת הרשב"א ח"א סי' תסח וסי' תקלה.
48. מ"מ שם.
49. כגירסת הכ"מ ברמב"ם שם, וכן הגיה הר"א בן הרמב"ם עי"ש בכ"מ ובתשו' הר"א הוצ' פריימן סי' קיג.
50. הגירסא ברמב"ם לפי הראב"ד שם; מאירי סוכה לא ב.
51. רמב"ם שם ור"ן סוכה פ"ג. וע"ע נטילת לולב.
52. ויקרא כג מ.
53. עי' רמב"ם שם ור"ן סוכה שם ושו"ת הרמב"ם הוצ' פריימן סי' פא. וע"ע הנ"ל.
54. סנהדרין פח ב ורש"י. ועי' רש"י סוכה לא סוע"א.
55. חי' הר"ן שם.
56. ע"ע נטילת לולב.
57. סנהדרין שם.
58. רש"י שם.
- [טור 2] 59. תוס' סנהדרין שם; מ"מ לולב שם בד' הרמב"ם.
60. תוספתא סוכה פ"ב; סוכה לא א ושם ב: קמ"ל שאין אומרים האי לחודיה כו'.
61. תוס' סנהדרין שם.
62. מ"מ שם.
63. תוס' סוכה לא ב ד"ה הואיל; שו"ת הרשב"א ח"א סי' תסח ותקלה; מאירי סנהדרין עמ' 321 בשם גדולי הדורות; טוש"ע או"ח תרנא יד, ועי"ש במג"א ס"ק כז שמצדד אולי לא אמרו אלא לכתחילה וכהמ"מ לעיל, ועי' רש"י עה"ת דברים יג א ור"ה כח ב שנתן דוגמא לבל תוסיף חמשה מינים בלולב.
64. ע"ע נטילת לולב.
65. תוס' סוכה שם.
66. מאירי סנהדרין שם עמ' 319 - 320. וע"ע זקן ממרא.
67. הראב"ד בהשגות ממרים פ"ג, לפי המאירי סנהדרין שם בדעתו. ועי' כ"מ

- ממרים שם שלפירושו בהראב"ד לא אמר כן אלא לר' יהודה שצריך אגד, אבל לחכמים לא פסל ואינו נעשה זקן ממרא, ועי' לח"מ. וכ"כ הראב"ד בהשגות ציצית פ"א הט"ו לענין ציצית שמשום האי לחודיה כו' לא נפסל.
68. סוכה לא א.
69. עי' לעיל.
70. עי' לעיל.
71. תוס' שם ב ד"ה הואיל.
72. [טור 1] ערובין צח ב וצו א במניח שני זוגות בשבת; מ"מ לולב פ"ז ה"ז; מג"א א סי' לד ס"ק ג.
73. סנהדרין פט א.
74. לחם חמודות על הרא"ש הל' תפילין סי' ה.
75. ט"ז או"ח סי' לד ס"ק ב, ע"פ תוס' סנהדרין שם בלולב, עי' לעיל.
76. לחם חמודות על הרא"ש שם אות יט, והוא כתוס' סוכה ושו"ת הרשב"א לעיל לענין לולב.
77. מג"א א סי' לד ס"ק ג.
78. מחצית השקל שם, ע"פ שו"ת הרשב"א ח"א סי' תקלה.
- 78א. סנהד' שם. ועי' רש"י עה"ת דברים יג א ור"ה כח ב בדוגמא לבל תוסיף: חמשה בתים בתפילין. וע"ע תפילין.
79. מנחות מ ב ורש"י.
80. עי' לעיל: האיסור.
81. תוס' שם.
82. רמב"ם ציצית פ"א הט"ו; טוש"ע או"ח י ו.
83. [טור 2] הראב"ד בהשגות שם, ועי' לעיל ד' הראב"ד בלולב.
84. ע"ע ציצית.
85. סנהדרין פח ב ורש"י. ועי' לעיל בלולב מחלוקת אם משום סברא זו של כל אחד עומד בפני עצמו אינו עובר על בל תוסיף או שעובר אלא שאינו פוסל את המצוה.
86. סנהדרין שם פט א. ועי' הראב"ד בהשגות ציצית שם שפסולו לא משום ההוספה אלא משום חציצה, ועי' שו"ת אבני נזר ח"א סי' י שאף הראב"ד לא אמר אלא בציצית בלבד ולא בלולב, עי"ש טעמו.
87. שו"ת הרשב"א א סי' תסח, לשיטתו שם שאף בשני לולבים עובר, עי' לעיל; חי' הר"ן סנהדרין שם.
88. מרדכי בהלק"ט סי' תתקמב בשם רבנו שמשון; חי' הר"ן שם, לשיטתו שם שגם בשני לולבים אינו עובר.
89. דברים א יא.
90. ובברייתא שבר"ה כח ב: לא תוסיפו על הדבר, דברים ג ב, ועי' ברמב"ן עה"ת שם.
91. ספרי ראה פסקא פב; ר"ה כח ב בשינוי לשון.
92. עי' לעיל: הוספה בזמן.
93. ר"ה שם.

94. עי' לעיל: האיסור.
95. מאירי ר"ה שם.
96. משנה זבחים פ א. ועי' לעיל: הוספה בעשייה, שאם באותה הקרן עצמה זרק כמה פעמים אינו עובר.
[טור 1] 97. ע"ע אשה: במ"ע שהז"ג.
98. ע"ע הנ"ל: קיומה במצות שפטורה.
99. רש"י ר"ה לג א ד"ה הא נשים, ועי' רש"י ערובין צו א ד"ה ולא מיחו; תוס' רי"ד ע"ז מהדו"ק ג א ד"ה לומר לך.
100. תי' א' בתוס' ערובין שם ד"ה מיכל.
101. עי' לעיל: האיסור.
102. תי' ב' בתוס' שם.
103. עי' תוס' ערובין שם. וע"ע אשה: קיומה במצות שפטורה, ושם שהלכה כהתנאים שמתירים לאשה לקיים המצות שפטורה מהן.
104. שמות כג יט.
105. ע"ע בשר בחלב מחלוקת בדבר ושהלכה שמותר.
106. ע"ע הנ"ל הלימודים.
107. וע"ע הנ"ל שלהלכה חיה מותרת מן התורה.
108. רמב"ם ממרים פ"ב ה"ט; החינוך מצוה תנד; רמב"ן עה"ת דברים ד ב.
109. עי' לעיל: הוספה במין.
[טור 2] 110. הראב"ד בהשגות, ור"ל שמצינו תנאים שדרשו מפסוקים איזה איסור ובאו אח"כ בגמרא ואמרו שהוא מדרבנן והדרשה אסמכתא, ולא נאמר שהתנאים עברו על כל תוסיף, עי' אור שמח ממרים שם.
111. כ"ה הגירסא במגילה יד א, וברמב"ן עה"ת שם: מאה ושמנים, ועי' הגהות מהר"ץ חיות למגילה שם שטס"ה ברמב"ן.
112. מגילה שם.
113. וברמב"ן שם: ומהם כמה.
114. ויקרא כז לד.
115. ירושלמי מגילה פ"א ה"ה. ועי' בבלי שם ב ב.
116. רמב"ן עה"ת שם. וע"ע נביא.
117. דברים ד ב.
118. שם יג א.
119. אדרת אליהו להגר"א שם. ועי' פס"ז ואתחנן: לא תוסיפו על הדבר וכו' כגון החג שעשה ירבעם בן נבט בחודש שבדא מלבו. ועי' מאמר כל תוסיף בסו"ס דברי הנביאים לרצ"ה חיות.